

nepravidelný občasník

Naše Polabí

podzim 2023

číslo 3

Vážení přátelé Knihovny Eduarda Petišky, Našeho Polabí, dobrého čtení a literatury!

Blíží se Vánoce a konec roku 2023. Klasik by řekl, nejhezčí období roku. Dnešní uspěchaná doba nepřeje období adventu a Vánoc a patří k těm nejhektičtějším v roce. Stále musíme něco honit nebo dohánět. Kalendář se nám plní vánočními večírky a akcemi, které se za každou cenu musí stihnout do Štědrého dne. Sháníme dárky a snažíme se vyhovět někdy ne úplně smysluplným přáním našich dětí či nejbližších. Musíme mít napečeno nejméně deset druhů cukroví, mrazák napěchovaný masem a ledničku přečpanou vším, co se do ní vejde. Bez toho to prostě nejde.

Já si však myslím, že to jde lépe a pomaleji. Zastavte se, zpomalte, zapřemýšlejte o tom, co a kdo jsou pro Vás v životě důležité a nastavte si nějaké kritérium svých hodnot, ale těch opravdových, co máte v srdci a co se nemožno koupit v žádném obchodě ani e-shopu. Nespěchejte a zavzpomínejte na kamarády a své nejbližší duše. Mnozí z nich už nejsou mezi námi, o to více bychom si je měli připomínat, a to nejen tím, že se o Vánocích zastavíme u jejich hrobu.

Ladovské Vánoce

Všichni Češi jsou od malička masírováni tím, že správné české Vánoce jsou ty bílé, zasněžené. Začíná to už ve školce, kde se celý prosinec do zblbnutí lepí sněhuláci z vaty, malují se obrázky dětí na sánkách a na každé besídce se recituje „Chumelí se, chumelí, padá snížek bílý“. To se dá celkem snadno pochopit u lidí z Božího Daru, Horské Kvildy nebo osady Jizerka, kde sněží i na prvního máje. Ale naprosto neomluvitelné je to u nás, lidí z Polabí. Copak tu žijeme týden, abychom takové hlouposti věřili?

A přesto si tenhle obraz pořád neseme v hlavách, vztahujeme se k němu a toužíme po něm. Celé to přitom zavinil ten nenapravitelný romantik Lada, který

Pokud pochopíme onu duchovní stránku vánočního rozjímání a zastavení, bude nám dobře. Radost nám udělá vánoční stromek, krásná koleda, hvězdička na nebi, voňavý svařák či purpura, větvička jmelí nebo ty nejhezčí vánoční písničky. Potěší i vlídná slova od kamarádů a přátel. Dárky jsou až to poslední, i když ke kouzlu Vánoc přispívají, zvláště pak těch dětských.

Třeba k vánoční pohodě přispěje i třetí číslo občasníku Našeho Polabí, volně navazující na podobný prvorepublikový titul. Zapněte si gramofon s vánočními melodiemi, uvařte si čaj nebo svařené víno a začtete se do obsahu článků Našeho Polabí. Nabízíme vám mnoho z historie města a jeho více či méně slavných obyvatel. Připomeneme vám jednoho z našich největších průmyslníků Františka Melichara, u staroboleslavské školy a brandýského gymnázia se dotkneme výročí jejich kulatých narozenin. Půjdeme se napít z historické studánky U Světice. Ze současnosti uvedeme otevření poesiomatu. Třeba i on se jednou zapíše do historie města. To i mnoho dalších témat najdete jediné v Našem Polabí.

Petr Čeněk

navíc vyrostl v Hrusicích, co leží ve stejném okrese jako Brandýs nad Labem – Stará Boleslav. Takže když se ke kádím s kapry brodil závějeji on, přesvědčujeme se, tak my přece taky! V duchu této logiky nám pak paměť vrací oboje naše dětské Vánoce, kdy v ulicích skutečně ležel sníh, a jako zaseknutá kopírka je mnozí do všech ostatních zim našeho dětství, kde milosrdně překrývají blátivou realitu.

Pokud by nás náhodou zajímalo, jak to měl v Hrusicích sám malý Josífek, neocenitelným pramenem poznání nám mohou být veřejně dostupné záznamy o počasí z pražského Klementina, vzdáleného od Hrusic 30 km. Ty nám ukazují, že z 15 zim, které tu Josef Lada strávil, než odešel do Prahy, byla v devíti (1888, 1889, 1891, 1893, 1894, 1896, 1897, 1900 a 1901) teplota na Štědrý den nad nulou. Není úplně vyloučené, že i tak se sníh občas udržel, ale hnědá břevka je prostě pravděpodobnější.

Pravděpodobnější je, ale není tak výtvarná. Navíc bílá barva je vždycky levnější než hnědá, jak ví každý, kdo si v hobby marketech nechává ty tónované míchat. Čili tak jako si Josífek vymyslel ten malebný kostelík na kopečku za vsí (který ve skutečnosti stojí normálně na návsi a už ze vzdálenosti dvou ulic není

Naše Polabí

číslo: 3

rok: 2023

Vydavatel: Knihovna Eduarda Petišky

ISSN: 2571-4201 (print), 2571-4163 (on-line)

vidět), vymyslel si k němu i sněhovou peřinu. A úplně se do ní zamiloval; zimní scenérie je na víc než polovině všech jeho obrazů. My se jimi samozřejmě můžeme nechat dojímat, ale tvář polabských Vánoc z nich asi odvozovat nelze.

Můžeme si ale říct, že české, a tedy i polabské Vánoce charakterizuje slavnostní osvětlení domácností i veřejného prostoru. To v čase ladovské romantiky zajišťovaly především svíčky – stálé, klidné světlo. Hořely na vánočním stromku, ve skořápkách ořechových lodiček nebo za okny, aby ukazovaly cestu těm, kdo se za večera vraceli domů. Symbolizovaly světlo naděje, které zářilo v nejdelších nocích celého roku. Pro nás má ovšem svíčka příliš malou dynamiku, proto jsme ji nahradili cirkusem. Naše okna blikají, pulsuji a vybuchují světly nejrůznějších barev a intenzit, vánoční stromy na náměstích jiskří a světlo na nich trubicemi pobíhá sem a tam. Jediné svíčky, které jsme ochotni vzít na milost, jsou ty na adventním věnci. Který Josef Lada mimochodem neznal – není na žádném jeho obraze.

Co nám tedy z ladovských Vánoc zbylo? Tradiční vánoční kapr? Romantika mužů v kožených zástěrách pobíhajících kolem kádí má dnes pachut' týrání zvířat, nehledě na to, že kapr začíná mnoha Čechům smrdět

– obrazně i doslova. Ryba chovaná ve stojaté vodě je nahrazována putujícími lososy nebo rovnou rybami moří. Štědrovečerní talíře obsazují také řízky, klobásy a vlastně cokoli jiného. Co dál? Nelijeme olovo a netřeseme bezem – budoucnost nám odhalují prognostici a matematické modely. Někde se o Štědrém dni sice pořád ještě hází střevícem, ale většinou z okna na ulici, po ukrutné hádce.

Zbylo nám tedy ještě vůbec něco z ladovských Vánoc? Jistěže ano! To základní, to, proč se Vánoce slaví. Pořád totiž víme, že se narodil Kristus Pán! Ve stovkách variací to posloucháme na školních besídkách i profi vystoupeních, rádia a televize se předhánějí, kdo nám rychleji a častěji sdělí, že se lidem narodilo děťátko, a že Josef s Marií u jeslí bdí, je hlavní hlášení ve všech supermarketech od Břeclavi po Aš. Dojímáme se u betlémů, věšíme si na lustru krajkové andělíčky a i ti, kdo si musí kostel zadat do GPS, aby ho vůbec našli, často cupitají tichou a svatou nocí na půlnoční. Jako ty postavičky na pohlednicích Josefa Lady, které míří na návrší za Hrusicemi do kostelíka, který tam není, sněhem, který nenapadl. Ta základní pravda se totiž s laskavou uměleckou stylizací pořád vede za ruku: Narodil se Kristus Pán.

Petr Kukul

Poesiomat v Brandýse nad Labem

Brandýs nad Labem se zařadil mezi několik měst, hradů i zámků, ve kterých nebo u kterých je umístěn poesiomat. Co si pod ním můžeme představit? Mluvicí rouru, která připomíná periskop ponorky. V našem případě jde o rouru rezavou. Po zatočení klikou čte a recituje díla brandýských a staroboleslavských literátů, ale také zpívá (zazní například staroboleslavský chrámový sbor Václav). Autor myšlenky Ondřej Kobza říká: „Koncept Poesiomatu se během let výrazně proměnil. Dříve šlo hlavně o jukebox na básně, dnes se snažíme hlavně o zachycení ducha, kouzla a kulturního či symbolického významu místa“. Poesiomat stojí v nově zrekonstruovaném parku před vstupem do panské zahrady. Mluvicí roura nabízí 20 děl, které nějakým způsobem souvisí s Brandýsem či Starou Boleslaví. „Brandýs, to je slavný spisovatelský rod Petišků. Ale zazní zde i díla Petra Kukala, Heleny Aesbacher-Sinecké či Stanislava Rudolfa. Nebudou samozřejmě chybět ani skladby věnované Svatému Václavovi. A na své si přijdou i milovníci Divadla Jary Cimrmana,“ prozradil Kobza.

Slavnostní odhalení poesiomatu proběhlo 31. října v 16 hodin. Spolu s autorem projektu Ondřejem Kobzou se ho účastnil i starosta města Robert Pecha, místostarosta Jan Chleboun, herec Divadla Jary Cimrmana Petr Brukner s manželkou, autoři básní a také hejtmanka Středočeského kraje Petra Pecková.

red

František Melichar

František Melichar se narodil 9. listopadu 1842 v Pavlovicích do rodiny s dlouhou kovářskou tradicí. Jeho otec byl pavlovický kovář Jakub Melichar, matka se jmenovala Karolína, rozená Švejdová. František měl dva mladší bratry, Antonína a Augustina, a sestru Františku. František se vyučil kovářem a v 15 letech odešel na vandr do světa. Po pěti letech se vrátil domů a v roce 1863 narukoval na vojnu k dělostřelecké brigádě do Českých Budějovic. V roce 1866 se zúčastnil prusko-rakouské války v Itálii. Po návratu z tohoto tažení sloužil ve vojenských opravárenských dílnách v pevnosti Arsenal ve Vídni. Tam se seznámil s prací na obráběcích strojích a osvojil si znalosti v oboru strojnictví. Z vojny se vrátil v roce 1869. Brzy na to se oženil s Petronilou Bártovou, s níž se měl dcery Aloisii a Matyldu.

Po návratu z vojny pracoval František s otcem a oběma bratry v kovárně v Kamberku. Otec se dále věnoval kovářské práci, jeho synové sice opravovali zemědělské stroje, ale toužili je též vyrábět. Zhotovili si vlastními silami primitivní soustruh a pustili se do výroby ruční mlátičky. Tento stroj vystavili 9. října 1871 na hospodářské výstavě v Táboře a získali za něj státní vyznamenání. V roce 1872 obdržel František Melichar živnostenský list a převzal po otci jeho živnost. Na jaře 1873 prodal kovárnu v Kamberku, zakoupil dům v Mladé Vožici, kam se přestěhoval s rodinou i mladším bratrem Augustinem. Druhý bratr Antonín odešel na obecní kovárnu ve Smilových Horách, později se však připojil k Františkovi v Mladé Vo-

žici. Zde však Melichar nepracoval jako kovář. Požádal o vydání živnosti na strojnickou výrobu, opravoval stroje a vyrábět vlastní čisticí mlýnky na obilí, ruční mlátičky a kovové brány. Zaměstnával zde 17 dělníků. Po krachu na vídeňské burze v roce 1873 a následné krizi se dostal do velkých finančních potíží. Ani společné úsilí bratrů Františkovi nepomohlo a musel vyhlásit bankrot. V té době se mu narodily další 2 dcery, Marie a Anna. Na koci roku 1876 ovdověl, brzy se oženil s Marií Hemrovou.

Po krachu podnikání v Mladé Vožici se vydal sám do Prahy. Usídlil se na Strahově, kde opravoval hospodářské stroje pro Strahovský klášter. Zároveň se brzy pustil i do výroby prvních strojů, které prodával na trzích v okolí Prahy. Seznámil se se zápským sedlákem Janem Šestákem, pro kterého vyrobil první secí stroj. Na Šestákův popud se v roce 1878 přestěhoval do Brandýsa nad Labem. Mezitím se mu narodila další dcera Hermína. V Brandýse nejprve bydlel v domku č. 126 vedle brandýského mostu. Pustil se opět do oprav zemědělských strojů. Protože práce rychle přibývalo, přijal první dva učně. Mezi nimi byl Vojtěch Urban, který se později stal mistrem a byl pravou rukou Františka Melichara. Roku 1879 se František vydal za finanční podpory továrníka Ferdinanda Janovice, majitele továrny na oleje a fermež, do Lipska na průzkumnou cestu. Pracoval i v továrně firmy Sack, která vyráběla moderní secí stroje. V roce 1880 zemřela jeho dcera Marie a nedlouho na to i jeho druhá žena Marie. Nezbylo mu nic jiného než se znovu oženit. Jeho třetí ženou se stala Anna Müllero-

vá.

Po návratu z Německa se František intenzivně pustil do výroby secích strojů a jejich zdokonalování. Roku 1881 se přestěhoval do domku číslo 241 na Pražské ulici. Ze začátku si jej pronajal, ale již v roce 1883 si jej mohl zakoupit poté, co získal velkou zakázku od vídeňského obchodníka Friedländera na 27 secích strojů. Počty výrobků jeho továrny rychle rostly a s tím i počty zaměstnanců. V roce 1885 již vyrobil přes 100 secích strojů. O tři roky později téměř 500, v roce 1891 již 850. V té době v továrně pracovalo 120 dělníků. Františkovi se dařilo nejen v pracovním, ale i v osobním životě. S manželkou Annou se mu konečně narodil syn František, který se později stal jeho pokračovatelem. Za dva roky na to se narodil i druhý syn. V roce 1887 Melichar zakoupil 16 stavebních parcel a začal s výstavbou továrny. Za rok už stály první objekty, dřevěné stavby sloužící jako sklady a pomocné provozy k přípravě materiálu. Roku 1893 byla dokončena budova lakýrny, lisovny, truhlárny

Osobnosti

a výpravný strojů – všechny stály na prvním nádvoří. Časem přibýly ještě další dvě nádvoří s továrními stavbami. Konečná etapa nastala v roce 1907, kdy areál zakončily stavby slévárny a strojovny. Usnadnění práce nastalo se zavedením parního pohonu roku 1893. O rok později byla dodávána elektrická energie k osvětlení dílen z vodní elektrárny v Müllerově mlýně.

Postupné zdokonalování strojů si nechal František Melichar patentovat. První patent mu byl udělen v roce 1883. V roce 1894 vymyslel nový typ roztahovacího lžičkového kotouče, který se dal pomocí klíče nastavit na potřebnou velikost podle vysívané plodiny. Vznikl tak jeden univerzální secí stroj Unikum, který bylo možno používat na téměř všechny plodiny od máku po řepu, nebo kukuřici. Tento stroj si nechal patentovat po celém vyspělém světě, kam jej také postupně vyvážel. Věhlas v českých zemích mu přinesl úspěch na Jubilejní zemské výstavě v Praze v roce 1891, kde vystavoval secí lžičkový stroj a kombinovaný secí stroj na řepu a umělé hnojivo. Velkou zásluhu na obchodním úspěchu v zahraničí měl spolupracovník a zkušený obchodník Jan Červinka, který obstarával zahraniční obchod. Červinka si později vzal za ženu Františkovu dceru Matyldu. Melichar nadále pokračoval ve vynalézání. Během svého života získal téměř 20 patentů. Poslední patentové přihlášky podal jen několik měsíců před svou smrtí. Zajímavostí je, že většinu svých patentů uvedl ihned v život. V průběhu výstavby továrny si na sousedním pozemku postavil vilu podle návrhu architekta Václava Rošlapila. Moderně zařízená vila se mohla pochlubit velkým sálem v přízemí,

menšími salóny, kulečnickem, pokojem pro personál, koupelnou a v patře pokoji pro rodinné příslušníky. V letech 1895 až 1898 byl František Melichar starostou města Brandýsa, kde se zasloužil o zavedení kanalizace. V květnu r. 1907 navštívil továrnu tehdejší ministr obchodu Dr. Josef Fořt. Jeho zásluhou byl František Melichar oceněn řádem Františka Josefa. Zpráva o povýšení Františka Melichara do rytířského řádu byla do Brandýsa doručena přesně v den jeho úmrtí. František Melichar zemřel 8. června 1907. Pohřben je v rodinné hrobce na brandýském hřbitově.

Továrna vzkvétala i po smrti Františka Melichara. Roku 1911 byla zavedena do továrny vlečka sloužící k přepravě surovin, polotovarů a hotových výrobků. Najíždělo se na ní obráceně než nyní, protože vlaková trať z Čelákovic ještě nebyla propojena s brandýským nádražím. Areál závodu se rozrostl na 12,6 ha, což je pětinašobek velikosti, kterou měl po smrti zakladatele Františka Melichara. V roce 1913 byla firma na svém vrcholu, zaměstnávala 680 dělníků, 10 mistrů a 35 úředníků. Situace dělníků v Melicharově továrně nebyla jednoduchá. Pracovní doba začínala v 6 hodin ráno a trvala s hodinovou polední přestávkou do 18 hodin večer. Dělnictvo nebylo s dvanáctihodinovou pracovní dobou spokojeno a při stávce konající se roku 1908 si vydobylo zkrácenou pracovní dobu od 7 hodin ráno a k tomu dvě desetiminutové pauzy. Hodinová velká obědová přestávka trvala nadále a pracovalo se do večerních 18 hodin jako doposud, s výjimkou sobot, kdy se končilo v 16 hodin a ihned následovala týdenní výplata. V roce 1912 byla pracovní doba zkrácena o dvě hodiny a v

sobotu se pracovalo jen do 13 hodin, ale placena zůstala práce jako za celý den. Počítalo se i se svátky a Vánocemi, kdy se pracovalo jako o sobotách. Před 1. světovou válkou činila pracovní doba 56 hodin týdně.

Za 1. světové války byla většina zaměstnanců mobilizována. Roku 1914 v závodě zbylo jen 19 dělníků a činnost závodu musela být na několik měsíců zcela zastavena. Stagnace podniku po roce 1918 zapříčinila, že František ml. odkoupil známou továrnu na zemědělské stroje Umrath a spol. v Praze. Domníval se, že posílí pozici brandýského závodu. Továrna v Brandýse byla přejmenována na firmu František Melichar Umrath a spol., a. s. Sliboval si, že název Umrath bude zvůčnější pro kupce a zemědělce. Tento krok firmu finančně zatížil a kýžený efekt se nedostavil. Dvacátá léta 20. století přinesla zlepšení situace. Továrna přizpůsobila výrobu secích strojů zahraničním požadavkům a dostala se na všechny evropské trhy, dokonce i do Jižní Ameriky. Firma Melichar Umrath a spol., a. s., měla pobočky v evropských městech Lvov (tehdy Polsko), Budapešť (Maďarsko), Novi Sad (Srbsko), Chauny (Francie) a Milán (Itálie). Vše překazila hospodářská krize po roce 1929. Další rána v podobě nacistické okupace zbrzdila výrobu zemědělských strojů, podnik musel přestoupit na zbrojní výrobu. Neštěstí zasáhlo továrnu 1. 3. 1939, kdy se rozpoutal velký ničivý požár. Zcela poničil budovu lakovny i sklady, ve kterých byly umístěny hotové kusy. Škoda se odhadovala na 10–12 milionů Kč.

Po skončení druhé světové války byla Melicharova továrna znárodněna, přejmenována na Ag-

rostroj a vyráběla dále zemědělské stroje. V roce 1952 se z továrny stal národní podnik BSS – Brandýské strojírny a slévárny. Nastala změna výrobního programu a konec éry zemědělských strojů. BSS vyrábělo účelové automobilové nástavby, přívěsy a návěsy. Později zde byly vyráběny zeměvrtné stroje, kropicí a popelářské vozy, silniční zametače a cisterny. Po roce 1989 se podnik rozpadl a nástupnická firma BSS Metaco výrobu neudržela a skončila v likvidaci.

František Melichar byl osobností, která překračovala hranice našeho regionu. Název značky Original Melichar byl znám v mnoha koutech světa, v Evropě, Jižní Americe i Africe. Jeho průkopnickou cestu od vesnického kováře až k světově známému podnikateli, a především vynálezci lze označit za

symbol rozkvětu českého průmyslu konce 19. a začátku 20. století.

Věra Krajičková

Zdroje:

SKALOVÁ, Nikola. František Melichar a jeho továrna 1883-1929. Bakalářská prá-

ce, vedoucí Pokorná, Magdaléna. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, Katedra dějin a didaktiky dějepisu, 2022.

ONDŘEJ, Buček. Original Melichar. Online. 2020. Dostupné z: <https://original-melichar.cz/>. [cit. 2023-11-27].

Ze 160leté historie staroboleslavské školy

Základní škola ve Staré Boleslavi je tu s námi již 160 let. Je tedy nejstarším školským zařízením na území města a ani brandýské základní a střední školy tu nejsou déle. Pojďme nahlédnout do její dlouhé a zajímavé historie.

Postupný růst obyvatel ve druhé polovině 19. století vedl k postavení nové boleslavské školy. Školní budova se stavěla v letech 1862-1863. Otevření školy v roce 1863 bylo záměrně zvoleno k tisícímu výročí příchodu věrozvěstů Konstantina a Metoděje na Moravu. O vlasteneckém významu tohoto výročí lze stěží pochybovat.

Stará boleslavská škola již nestačila, a tak řešila obec Staroboleslavská společně s blízkými obcemi Písek a Nový Vestec, jak postavit

novou školu. Po dlouhém vyjednávání dle návrhu Staroboleslavského kapitulárního děkanství darovala církev obci pozemek 760 jiter, patřící děkanskému statku. Kromě toho starou školní budovu čís. 65 jako příspěvek pro stavbu školy. Na místě, kde stojí nynější škola, zakoupila obec dva domky, a tak s pomocí boží mohla stavba školy začít. Základní kámen byl položen s velkou slávou za přítomnosti významných osob církve, úředníků města, školáků a boleslavských obyvatel. Plán budovy vyhotovil krajský inženýr Karel Scheiner. Za obec na stavbu dohlížel Jan Zahradníček společně s patronátním komisařem Emanuelem Francem. Dílo se podařilo postavit v poměrně krátkém čase a 29. 9. byla škola slavnostně vysvěcena mimo jiné za účasti arcivévod

rakouského Karla Salvátora Toskánského a dalších hodnostářů obce, kapituly i státu. Vyučování v nové školní budově začalo 1. 10. 1863. Prvními kantory byli František Řezníček a Maxmilián Vodrážka (náboženství), ostatní předměty vyučovali Josef Pražák, Václav Kmoch a Agathon Heller. Vrchní dohlídku nad školou měl starší kanovník zdejší kapituly pan Josef Hořčice. Do školy chodilo 158 chlapců a 137 děvčat, tedy necelé tři stovky žáků.

První školní roky v nové budově hořel boj mezi školskými úřady a katolickou církví, mající zvláště ve Staré Boleslavi významný vliv. V prvních letech museli školáci chodit k bohoslužbám vždy v 10 hodin, což značně narušovalo vyučovací proces. Postupně však církevní povinnost ustoupila a výuka

Z historie

dostávala stále větší prostor, a to i díky tzv. Májovým zákonům, podstatně omezujících vliv katolické církve na školství.

Druhá polovina devatenáctého století

Je asi samozřejmé, že i v boleslavské škole se promítaly a odrážely problémy doby, tehdy v Rakousko-uherské monarchii. V roce 1869 byl vydán zákon o všeobecné školní docházce, který umožňoval podstatně lepší přípravu učitelů, školní docházka byla prodloužena na 8 let a díky tomu byl do konce 19. století zlikvidován analfabetismus.

Praktické důsledky zákonů se projevíly záhy. Václav Kmoč, nový řídící učitel (od roku 1870) se okamžitě vzdal místa varhaníka. Stará Boleslav byla zařazena do druhé platové třídy a roční služné řídícího činilo 50 zl, byl poskytován příplatek za mnohaletou službu a vyplácela se obřadní přírůžka ve výši 200 zl. Prozatímnímu učiteli Antonínu Borovičkovi byla stanoven roční plat 500 zl a podučiteli F. Hebdovi 350 zl.

Velký vliv na výuku měla stále církev. Učení trvalo obvykle jen 3–4

hodiny a většinou na něj navazovala mše svatá. Ve školní kronice jsou poměrně hojně zmiňovány školní výlety do okolí (Zelená Bouda, Houštka, Vlčí Krtí, k Labi atd.). Velmi obřadně se připomínala jubilea císaře pána a nejruznějších členů habsburského rodu a církevních hodnostářů. Poměrně hodně času bylo věnováno oslavě vánočních svátků, při nichž se konala řada sbírek především pro chudé a sociálně slabé.

Po prohrané válce Rakouska s Pruskem nebyly učitelské platy nijak oslnivé, přesto se pomalu zlepšovaly a také profese učitele dostávala větší význam. Podporovaly se také sociálně slabé rodiny, díky podpoře obce a využíváním různých sbírek určených na tyto účely. Problémem byla i školní docházka, když zejména děti zemědělských dělníků a košíkářů se v době sezónních prací škole vyhýbaly. Žáci nedokázali odolat ani jiným vábením, zvláště pak v létě, kdy ještě nebyly stabilní dvouměsíční prázdniny.

V roce 1878 byla boleslavská škola rozšířena o čtvrtou třídu, což mělo vliv na rostoucí počet žáků:

397 (1877/78) a 496 (1885/86). Byla vyučována i němčina a viditelně rostla i aktivita školských i dalších úřadů, obzvláště poté, co se Brandyš stal i okresem školním. Protože počet dětí navštěvujících školu dosáhl koncem listopadu 1891 čísla 539, začalo jednání příslušných orgánů, aby byla škola rozšířena, a tím netrpělo vyučování. Prozatím byly stavebně rozšířeny školní místnosti, každá měla 4 okna na místo 3 a na místě zrušených záchodů se stavěly nové. Ve školním roce 1894/95 mohla být škola rozšířena o sedmou třídu. Takové nakupení žactva ovšem znamenalo i zvýšení nebezpečí různých nákaz. Proto byl v permanentě i školní lékař. V lednu a únoru 1894 se ve škole rozšířily spalničky a školní rada nařídila přerušit výuku v období 8.–24. 2. 1894.

Hojně jsou ve školních kronikách připomínány významné události, jako vysvěcení a položení základního kamene stavby chudobince či postavení sochy sv. Václava na náměstí nebo povýšení městyse Stará Boleslav na město, kde škola nemohla chybět. Od školního roku 1896/97 byla zřízena i měšťanská škola dívčí a k tomuto účelu musela být škola přestavěna.

Počátek 20. století

Školní události plynuly tak, jak dovolily události a habsburské mocnářství, které pomalu, ale jistě mířilo ke svému konci. Kapacita školy se pohybovala kolem 600 žáků a neustále rostla. Škola byla hojně podporována městem, v jehož čele stál Antonín Líman, posléze vystřídaný majitelem hostince Václavem Stibingerem. Přestože si škola žila svým každodenním rytmem a životem, stojí některé události za zmínku.

Chlapecká třída po odehraném divadelním představení (1932)

Z historie

V polovině září 1901 byla otevřena opatrovna, dnešní předchůdce školky pro 3–6 leté děti. Od školního roku 1905/06 byly zavedeny dvouměsíční letní prázdniny. Dále se píše: „c. k. zemská školní rada stanovila další prázdné dny ve školním roce: na den narozenin a jmenin jeho Veličenstva císaře a krále, a na den jmenin zvěčnělé císařovny a královny Alžběty – připadají-li na sobotu nebo neděli, je volno před tím dnem, 9 dní o svátcích vánočních, 6 dní o velikonocích, v úterý po svátcích svatodušních a na Den dušiček. Zakazuje se dávat prázdnou o posledních dnech masopustních, o posvícení, o výročních trzích apod“.

V letech 1906/07 začala fungovat všeobecná průmyslová škola pokračovací pro učně. Na počátku minulého století se ředitel Boh. Martinovský spoléhal na následující učitelský sbor: Marie Kučerová (čeština, zeměpis, tělocvik, němčina), Anna Vyšatová (kreslení, počty, tělocvik, němčina), Josef Pitterman (přírodopis a přírodopis, psaní), Jan Kuchař (kreslení, počty, zeměpis, dějepis, zpěv), Růžena Scheidlerová (industriální učitelka vyučující ručním pracím), Markéta Webrová (ženské práce a francouzský jazyk), Čeněk Knotek (třídní), Karel Konečný (třídní), Josef Vlk (němčina), Josef Vrabec, Antonín Kalivoda, Amalie Zahradníková a Markéta Webrová (ženské práce). Školdozorcem byl Josef Kleinert.

Další přestavba školy byla odsouhlasena školní radou v červnu 1911, účelem bylo zvětšení učeben a zlepšení osvětlení. Tato rekonstrukce se částečně dotkla i výuky ve školním roce 1911/12. Bylo zahájeno střídavé vyučování. Jedna třída byla dočasně umístěna v lá-

Školní kuchyně a jídelna (cca 20. léta 20. stol.)

zeňském domě v Houštce, jedna třída v opatrovně a jedna třída v chudobinci. Problémy s přestavbou školy vyústily v rozpuštění obecního zastupitelstva. Přesto byla stavba o prázdninách dokončena a školní rok 1912/13 mohl začít ve standardním režimu. Hojně jsou zmiňovány i školní výlety mířící díky železniční dopravě i do vzdálenějších lokalit, jako Karlštejn, Kutná Hora, Sedlec, Turnov, Valdštejn či Sedmihorky.

Nadále se mohutně oslavovaly narozeniny habsburských monarchů, zvláště pak jejich jubilea. V listopadu 1901 se slavily 70. narozeniny císaře Františka Josefa I. Z obvyklého rámce se pak úplně vymkla návštěva novomanželů arciknížete Karla Františka Josefa a princezny Zity z Bourbonu a Parmy dne 28. 11. 1911, kdy je přivítala celá Boleslav včetně školní mládeže. To již měla škola skoro 700 žáků a začala platit „nová normální osnova učebná“.

Období první světové války

Vzhledem k datu sarajevského atentátu 28. 6. 1914 se podařilo boleslavské škole ještě úspěšně dokončit školní rok 1913/14, ale ten

byl na dlouhou dobu poslední klasičtý a normální. Hned 26. 7. 1914 ráno se dostavil k řediteli školy pan c. k. rytmistr 7. dragounského pluku Gross a oznámil, že z rozkazu velitelství pluku zabírá k vojenským účelům veškeré místnosti zdejší obecné školy a měšťanské školy. Vše kromě ředitelny, kabinetů, bytu ředitele a školníka. Školy byly během jediného dne proměněny v kasárna. Již druhého dne se začali scházet do zbraně povolání rezervisté, jichž bylo ve škole ubytováno cca 600.

Město povolilo, aby v zasedací síni radnice byla umístěna jedna třída měšťanské školy a jeden ročník v přízemí radnice. Jednu místnost poskytl zdarma ve svém domě p. Rudolf Steinreich. Majitel lázní Houštka Jan Suda poskytl zdarma sedm místností v přízemí lázeňského domu. Vojsko pomohlo přestěhovat lavice a nejnútnější nábytek. Na obecné škole bylo zavedeno polodenní vyučování. Žáci obecné školy sbírali v prázdných půldnech za dozoru učitelů ostružinové listí (usušené sloužilo jako náhražka čaje pro vojáky). Měšťanská škola měla celodenní vyučování. Omezeny byly mimoškolní akce včetně

Z historie

ně náboženských obřadů. Někteří učitelé museli narukovat na vojnu. V průběhu roku muselo být z důvodu povodní v Houštce vyučování přerušeno (20.–23. 1. a 9.–16. 3.). V prosinci 1914 se ve škole objevili vojenští rekonvalescenti s úplavicí. Byli z různých oblastí monarchie, mnozí z nich postrádali odpovídající prádlo a oblečení, proto musely pomoci žákyně, sebraly prádlo, vyspravily ho a předaly vojákům.

Ve školním roce 1915/16 se již učilo lépe, protože vojenské velitelství opustilo budovu obecné školy. Přesto byly využívány i prostory na

radnici a první třídy měly polodenní vyučování, protože nebyla náhrada za odvolaného učitele J. Vrabce. Přesto válečná situace měla k ideálu daleko. Bylo zavedeno mnoho opatření na spotřebu potravin, které putovaly hlavně na frontu. Školy pořádaly nejrůznější sbírky pro vojáky, školní práce byly často využity pro vojenské účely. Okresní hejtmanství doporučilo propagovat myšlenku odříkání ve prospěch humanitárních zařízení válečných. Děti odváděly své kapesné a o sbírkách byly vedeny zápisy. Mnoho z vypěstované úrody na boleslavských polích

putovalo k vojákům. Sklizeň a polní práce často prováděly děti, protože jejich otcové bojovali na frontě, a pak chyběly ve školních lavicích. K tomu se přidával nedostatek uhlí a zima ve škole, což vedlo k častým výpadkům ve výuce, ale byla válka, takže se to muselo nějak vydržet. Ke konci války byl nedostatek papíru, a tak bylo vydáno opatření k omezení psaní písemných prací, což se školákům asi líbilo. Tak to trvalo až do roku 1918., kdy skončila válka a vznikla republika.

Petr Čeněk

Budova gymnázia: jak šel čas... díl 2.

V minulém čísle Našeho Polabí jsme nahlédli do problematiky vzniku a prvních let gymnaziální budovy. V tomto čísle se posuneme trochu dále, konkrétně do krušných let 1939–1989.

Část druhé světové války budovu obývali němečtí vojáci. Nejdříve budovu okupovali od 17. března do 5. května 1939, kvůli čemuž musela být omezena výuka na střídavé dopolední a odpolední vyučování pouze v šesti místnostech. V rámci řešení problému s nedostatkem základních potravin byla část tehdejší botanické zahrady využita na jaře 1941 k pěstování zeleniny a brambor. Dne 26. října 1943 navštívili sídlo gymnázia čtyři říšskoněmečtí důstojníci Důstojnické školy z Lodže, načež navečer 1. listopadu přišel jeden důstojník oznámit, že se gymnázium zabírá. Od 6. do 11. listopadu 1943 proběhlo stěhování ředitelovy vily a zařízení gymnázia, včetně sbírek, do náhradních prostor. Konkrétně knihovna se sbírkami byla nastěhovaná do budovy

nového soudu na Královické ulici č. p. 915.

Dne 15. března 1944 Němci uvolnili budovu vyjma druhého patra, nicméně uvolněné prostory nepředali. Po úklidu o velikonočních prázdninách byla výuka v budově 4. dubna zčásti obnovena. Gymnázium se muselo spolu s dal-

šími organizacemi využívajícími budovu vejít do zbylých prostor. Ani tento stav netrval příliš dlouho, protože již 16. dubna 1944 přišly školy i o první patro, do kterého byli umístěni mladí chlapi, čeští zákopníci z tzv. Technische Nothilfe, neboli technických nouzových sborů. Kombinace vyrušujících vo-

Brányá a. L. Státní reálné gymnázium.

Z historie

jáků, pokřikujících chlapců z Technische Nothilfe a informací o náletech značně snižovala studijní morálku při vyučování.

Z kroniky, dle informací topiče Jindry, vyplývá, že na začátku roku 1945 bylo v budově 120 ozbrojených, a proto nebezpečných studentů důstojnické školy. Důstojníci, kteří zde působili jako instruktoři, bydleli v ředitelově vile. Z budovy gymnázia se údajně dokonce střílelo z kulometu. Tyto skutečnosti zvyšovaly riziko náletu a donutily vedení gymnázia, aby v dubnu nechalo uschovat důležité listiny do trezoru městské spořitelny.

V noci ze 7. na 8. května 1945 opustilo německé vojsko budovu gymnázia. V ranních hodinách už ale stihlo obyvatelstvo budovu vyrabovat, přičemž byly vypáčeny snad všechny zamčené dveře. V budově po vojácích zbylo jen pár slamníků, přileb a protichemických tablet. Vedle toho se na terase nad tělocvičnou našlo ještě 50 vojenských bicyklů, které nikdo nestačil odvézt ani ukrást. 8. května 1945 pak v Brandýse došlo hned k několika událostem. Kolem šesté hodiny ranní se odehrála přestřelka obrněných vozů u budovy

nového soudu. Aby se předešlo drancování, budova byla zabráněna českým vojskem. Povoláni byli také studenti. Okolo poledne byl vydán rozkaz, aby se Němcům nekladl odpor.

Po osvobození města obsadila 10. května Rudá armáda ředitelovu vilu a několik místností v přízemí gymnázia. Při tom byla vyvrácena vrata ředitelovy vily a bylo poškozeno několik stromů. Jinak byl vztah ruských vojáků a místního obyvatelstva údajně bez problémů. Aby bylo možné obnovit výuku gymnázia ve vlastní budově, bylo potřeba ji nejdříve vyklidit. Pomáhal profesorský sbor, studenti, ale i němečtí zajatci. Na zahradě se

musely zahrabat zákopy, ve kterých Němci před odjezdem pálili důvěrné spisy.

Po válce v květnu 1945 byl velký nedostatek řemeslníků. Opravy proto musely probíhat postupně. Přednostně byly

opraveny místnosti nezbytné pro chod gymnázia, jako ředitelna, zasedací místnost a sborovna, až pak byly opraveny třídy. Výuka byla obnovena začátkem června. O letních prázdninách se pokračovalo s nutnými opravami.

Z období po roce 1948 rapidně klesá množství dohledatelných informací. Nejenže se tehdy téměř nepsaly kroniky ani výroční zprávy, dokonce byly údajně starší výroční zprávy jednoduše dány do sběru. Gymnázium bylo v roce 1953 zrušeno, stala se z něj jedenáctiletá střední škola. Z té se stala v roce 1960 dvanáctiletá SŠ, přičemž byl v následujícím roce opět odtržen třetí stupeň, čímž vznikla Střední všeobecně vzdělávací škola (SVVŠ). Od roku 1969 se škole opět vrací název gymnázium.

Co se týče stavebních úprav, podle rozhodnutí komise ze 31. srpna 1959 se mělo kompletně vyměnit původní parovodní ústřední topení za nové, teplovodní. Stavební práce probíhaly od června do září 1960. Byl instalován systém s litinovými radiátory a ocelovými rozvody na principu nuceného oběhu topné vody. Systém měl pět

Z historie

nezávislých větví, aby se v případě potřeby dala vytápět pouze část budovy. Součástí rekonstrukce byla i úprava kotelny, při které byla kotelna prohloubena a propojena se zahradou, čímž zanikl původní venkovní ruční výtah na saze.

V roce 1962 byla ve druhém patře otevřena ordinace zubaře, která ve škole fungovala až do začátku devadesátých let. Nacházela se v místech dnešní hudebny. Na podzim 1969 bylo na chodbách instalováno nové obložení stěn a na původní teracové podlahy bylo položeno linoleum, což nevratně poškodilo tyto společné prostory.

Ve druhé polovině roku 1978

probíhaly na gymnáziu rozsáhlé práce na nové elektroinstalaci. Budova tím získala nové, silnější zářivkové osvětlení. Na půdu bylo zavedeno nové žárovkové osvětlení. Původní elektroinstalace z roku 1927 již nestačila, byla poddimenzovaná a navíc byly světelné obvody jištěné společně se zásuvkovými. Bezohledné umístění rozvodných skříní dalo na chodbách zaniknout původním ozdobným nikám. V témže roce byla na půdě nad tělocvičnou vytvořena střelnice.

Na konci 80. let také došlo ke generální rekonstrukci tělocvičny. Došlo ke kompletní výměně pů-

vodních parket za nové, stejně jako dřevěného obložení. Kdy přesně k rekonstrukci došlo, není jasné. Je však jisté, že to bylo ještě před rokem 1989. Při letošní rekonstrukci, na začátku roku 2023, se na základě dokladu na rubu jedné parkety zjistilo, že parkety byly vyrobeny v roce 1987, což dohromady zúžilo rozmezí možné realizace na roky 1987–1989.

Tolik o tomto nelehkém půlstoletí. Na poslední díl cyklu o budově gymnázia se můžete těšit v příštím čísle Našeho Polabí. Zdroje jsou dostupné u autora.

Adam Kadeřávek, septima GBL

Císařská studánka aneb studánka „U Světice“

Motto: Prameny i studánky bývaly vždy ve všeobecné úctě.

Pohled do historie.

Pozornosti našich předků se odedávna těšil pramen vody, v renesančním období známý jako Císařská studánka, vyvěrající ze stráně v místě zvaném Loužek. Koncem 17. a začátkem 18. století byl zájem o prameny tzv. „ostrých vod“ podložen především motivy náboženskými, ale také zdravotními.

V závěru 17. století se tento kout proslavil dokonce jako malé lázně a poutní místo, které patrně tehdy dostalo jméno „Světice“.

Císařské studánce dal nový význam a obsah kult svatojánský, ve Středních Čechách intenzivní již na sklonku 17. století, ačkoliv ke svatořečení sv. Jana Nepomuckého došlo až roku 1721. Nový patron (zemřel 20. 3. 1393) byl pro svou smrt ve vltavských vodách slaven jako patron vodního živlu. Všude nad prameny,

na mostech i na hrázích byly vztyčovány jeho sochy.

Pramen, nově nazývaný „U Světice“ dostal pro svou dobrou pověst v léčení neduhů roku 1707 uměleckou výzdobu, jejímž středem se stal i budoucí světec Jan Nepomucký.

Josef Hoslauer a jeho žena Anna, rozená Mezlecká – zakladatelé a mecenáši kapličky i umělecké výzdoby pramene.

V 17. století bylo zakládáno mnoho tzv. bratrstev, v Brandýse existovalo mj. i bratrstvo literátské.

Z historie

Hojně byly v té době zaváděny i průvody náboženské. (Nařízením Josefa II. byla ovšem roku 1785 všechna bratrstva zrušena.) Bratrstvo neboli kongregace Navštívení Panny Marie jež se poprvé připomíná roku 1699, mělo i svůj vlastní oltář v kostele Obrácení sv. Pavla. V čele bratrstva stáli rektor a vícerektor, kteří byli určováni volbou. V roce 1699 byl zvolen vícerektorem zámecký hejtman Jan Jaroslav Mezlecký z Palmevů.

Jeho nástupcem ve funkci císařského hejtmana se stal pan Josef Hoslauer. S tímto rodem se můžeme setkat na náhrobku již z roku 1640 v kostele sv. Martina v Praze, kde je pochován rytíř Gabriel Hoslauer z Hoslau (Věstník HMP, roč. X, 1947, č. 31), v německé wikipedii je také uveden jistý k. k. Oberst Josef von Haslauer roku 1845. Hoslau, česky Házlov, je obec v okrese Cheb.

Náhrobek Mezleckých z Palmevů najdeme v brandýském děkanském chrámu Obrácení sv. Pavla. Rod Mezleckých byl s Brandýsem spjat více. Jako zajímavost je možné uvést i to, že páter Karel Mezlecký z Brandýsa, člen jezuitského řádu, byl pohřben v tehdy nové kryptě kostela Panny Marie a sv. Ignáce v Klatovech, zemřel 12. 5. 1725 ve 45 letech. Jan Václav Mezlecký, také jezuita a kazatel, napsal mj. v roce 1710 náboženský spisek „Vinšovaný ouplněk měsíce“.

Rody Mezleckých i Hoslauerů byly nepochybně silně katolicky smýšlející a byly účastny na snahách o rekatolizaci českých zemí v pobělohorské době.

Jména obou hejtmanů se dostáváme znovu ke studánce U Světic. Podívejme se nyní do dostupných historických písemných pramenů. Prvním z nich je dílo *Brandejs nad*

BRANDÝS nad/Labem- "S V Ě T I C Ě", pramen.
Při pracích opevněných 19. VIII. 1934.

F 1369/95

ILAVA sv. JANA

F 1364/95

"Světic" r. 1941.

F 1366/95

F 1365/95

Labem-město, panství i okres, II od Dr. Justina Václava Práška, z roku 1908: „Procesí zavedeno s počátku XVIII. století i k bývalé Císařské studánce, kdež na stezce k Loužku býval živý pramen, veliké úcty v lidu požívací, ježto mu byla přikládána síla léčivá. V sobotu před hodem Svato-dušním chodívaly dcery z předních rodin městských odpoledne pramen čistit, synkové pak tou dobou stáli po cestách a na nedaleké silnici, aby tou dobou žádný k prameni nešel.

R. 1707, jak svědčí nápis zachovaný a chronogram v něm obsažený, obezdil pramen hejtman Hoslauer s chotí svou Annou, rodilou Mezleckou, a nad ním dal zbudovati kapli, posvěcenou blahoslavenému Janu Nepomuckému, odkudž o boží hod Svato-dušní odpoledne koná se procesí sem z děkanského chrámu.

V XVIII. století účastnily se průvodu tohoto cechy s prapory a hlučně při tom z hmoždířů stříleno, což r. 1807 dalo podnět k politování hod-

Z historie

nému neštěstí, neboť záček jakýsi byl ranou z hmoždíře poraněn, takže ruku jemu bylo třeba odnít. Odtud střelba z hmoždířů přestala“.

Zřejmě žádné jiné důvěryhodné písemné prameny o kapličce se od počátku 18. století až do začátku 20. století nezachovaly, nebo prostě nebyly vyhotoveny (pozn. aut.: nebo jsem je neobjevila, i to je samozřejmě možné).

Po roce 1918. Pryč s Habsburky!

Dostáváme se k dalšímu prameni údajů, a to až z třicátých let 20. století. V tu dobu byla kaplička zchátralá a studánka zanesená odpadky. Soše sv. Jana Nepomuckého chyběla hlava, o kterou přišla po vzniku Československé republiky během útoku na svatojánský kult vnímaný jako symbol Habsburků a násilné rekatolizace národa. V roce 1934 se obnovy poničené památky ujala Okresní jednota musejní v Brandýse nad Labem za podpory Zemského úřadu v Praze a četných dárců z řad občanů i firem. Téhož roku 28. října, tedy v den 16. výročí vzniku samostatného státu, byla obnovena kaple i socha

slavnostně vysvěcena. To jsou paradoxy! Záznam o této události nalezneme i v Kronice města Brandýsa nad Labem.

S regulací řeky Labe souvisela i úprava přírodního parku „U Světiče“. Renovačních prací na kapličce a studánce se ujala Okresní musejní jednota za přispění četných dárců. Renovační práce započaly podle ročenky OMS dne 18. července 1934. Při této příležitosti byla akademickým sochařem Jaroslavem Brůhou obnovena a u děkanského kostela postavena socha sv. Jana Nepomuckého, stržená roku 1919.

28. října se konala slavnost vysvěcení obou nábožensko-uměleckých památek. U Světiče promluvil jednatel OMS Josef Čermák-Irma, Dr. Václav Wágner za památkový úřad v Praze a děkan Ervín Cyrus. Obřad svěcení obou památek vykonal brandýský rodák monsignore František Seyvalter.

Začtème se do podrobné zprávy o opravě kaple v publikaci „Čtvrtstoletí činnosti Okresní jednoty musejní v Brandýse n. L. za léta 1911–1936“.

V článku *Kaple nad pramenem „U Světiče“; zpráva o opravě* od Dr. Václava Wágnera se dočteme: „Roku 1707 byla nad pramenem zřízena zděná pravouhlá stavbička členěná v užší čelní straně plochými lisenami, mezi nimiž uprostřed je otvor, jímž voda vytéká, a po každé straně mělká nika. Dlážděná terasa této stavbičky je upravena na řečniště s plným zděným parapetem, vystupujícím v čele nad otvorem pro pramen půlkruhovitě z plochého líce a v této části podepřeným hladkou konzolkou. Po svahu, k němuž je stavbička přisunuta, vedou schody s horní plošinou dolů k prameni, obklopující s obou stran její hladký kubus. Nad terasou, která je vříznuta do svahu a takto poněkud prodloužena terénní úpravou, stojí na podezdívce zděná kaplička ve formě prosté aedikuly s nikou uprostřed, nad níž je vypjata do půlkruhu plastická římsa, podepřená po každé straně pilastrem s jednoduchou ořímsovanou hlavici. V nice stojí na ořímsované podnoži a na soklu zdobená dvěma erby socha sv. Jana Nepomuckého. Stavbička nad pramenem tvoří s kaplí architektonický celek, v němž spojení obou článků je zdůrazněno nejen výškovými poměry a architektonickým členěním, nýbrž i fakticky několika schody, které se mezi kaplí a terasou vřezávají do svahu a dnes po rekonstrukci vskutku spojení obou staveb zdůrazňují.“

Socha sv. Jana je modelována z jemnozrnného pískovce rukou neobyčejně citlivou, v technice lze pozorovati jisté vlastnosti řezbáře, pracujícího zběhle a jemně v poddajném kameni. Roucho je rozděleno na drobné útvary, pro které však sochař nezapomíná na celek, dobře vyvážený a ve vlající části šatu jen mírně zvlněný. Klidná mírněnost forem, pečlivě skládaných z drobných

Z historie

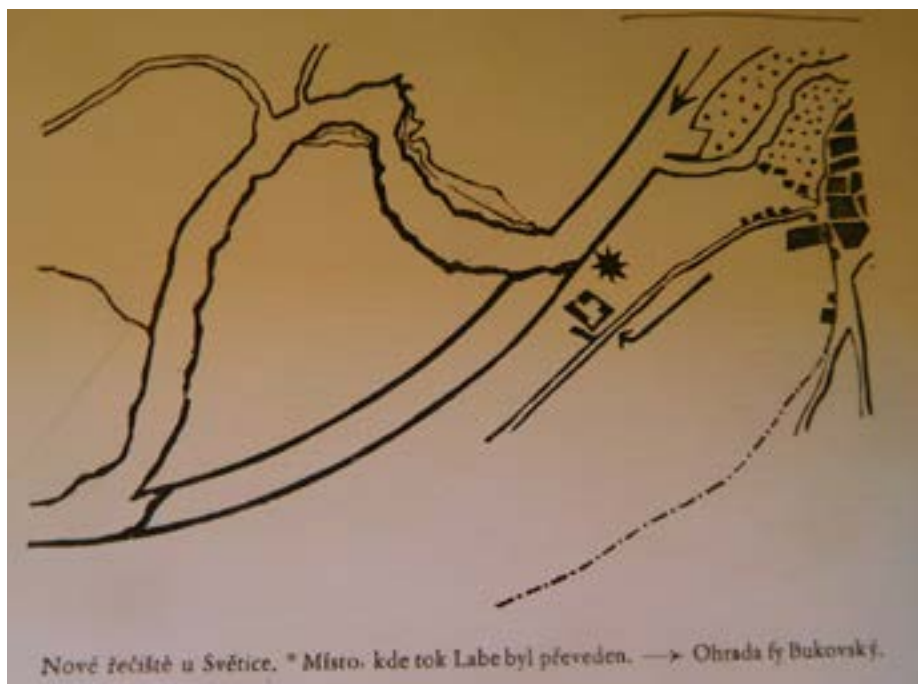
plošek, ale resultující v dobrou pohybovou charakteristiku, tvoří s jemným sklonem hlavy a mírným afektem rukou tisknoucích kříž velmi působivý obraz plného duševního soustředění. Tyto vlastnosti by ukazovaly v podrobné formální analýze k dílu mladého Ferdinanda Maxmiliána Brokofa, který v té době, sice ještě pod egidou sochařské dílny otcovy, ale umělecky již zcela samostatně, začínal svoji velkou uměleckou dráhu. Socha „U Světic“ byla by tudíž jednou z časných jeho prací, kdy ve věku 20–21 let se již jeho dílo odlišuje jemností a hloubkou pojetí od tvrdšího a zběžnějšího díla otce Jana a bratra Michala. Sochu totiž je třeba datovati asi do roku 1709, jak napovídají dva letopočty, obsažené v chronogramu pod sochou, a jiný vtesaný do nadpraží nad pramenem. Zde je to prostý nápis LETHA PANIE 1707, kterýžto letopočet se opakuje na soklu kaple s nápisem.

Důkladná oprava, provedená zde roku 1934, vrátila užívání vyčištěný pramen, v němž byla šťastně nalezena i hlava světcovy sochy, kdysi uražená a zde pohozená, přispěla i k úpravě okolí (rekonstrukce schodů, úprava svahů) a byla dovršena šetrnou opravou sochy sv. Jana, kterou po nasazení uražené hlavy očistil od nánosů špíny akad. soch. J. Brůha. Také širší okolí „Světic“ v rámci starých lip z roku 1805 bylo slušně upraveno a tak spolu se záchranou kulturních hodnot byl vrácen Brandýsu také cíl příjemných vycházek.“

Zmizení 600 metrů Labe.

Vraťme se však ještě o tři roky zpět, do roku 1931. To se přímo pod pramenem děly věci!

Začtème se do Našeho Polabí, vlastivědného sborníku okresu Brandýského n. L., ročníku 1932, na

straně 74 a 75 se dočtème:

„LABE U SVĚTICE OD 11. PROSINCE (1931) V NOVÉM ŘEČIŠTI.

V minulém ročníku „Našeho Polabí bylo několikrát psáno o velkých pracích, prováděných v našem okrese k splavení řeky Labe a úpravách, aby využity byly vodní spády k výrobě elektřiny. Mezi jinými uváděna byla i trať Borek–Brandýs n.L. od km 23.970–27.080 (měřeno od přístavu v Mělníce), kterou provádí podnikatelství staveb ing. Karel Bukovský v Praze.

V trati této nejdůležitější úsek je u Světic, kde prokopáním nového řečiště zkrácen tok řeky Labe z 1 500 m, to jest celý oblouk zvaný „Proboštský kout“, na pouhých 900 m. Práce na tomto úseku rozpočtena byla na dvě pracovní období. Letošního roku (1931) měla být provedena polovina, a tou veden tok řeky za tím účelem, aby druhá firma Kapsa & Müller mohla zeminu výkopu pod Hluchovem staré řečiště v Proboštském koutě zasypávat. V příštím roce pak měla být dokončena druhá

polovina. Firma ing. Bukovský však provedla celou práci za necelých 8 měsíců minulého roku. Výkon, který byl odbornou veřejností uznán jako jeden z největších, a tím postavila se firma v první řady našich nejlepších podnikatelů.

Několik číslic vyjasní nejlépe ohromnost výkonu. Nové řečiště měří 900 metrů délky, hořeni šířka měří 82,90 m, hloubka pro plavební směr od hladiny měří 3,60 m, z terénu pak 5 m.

Vykopáno a přemístěno bylo v tomto období 200.000 m³ zemin, 23.000 m³ skály, kterou nutno odstřelovati. Neobyčejně obtížné bylo odstraniti ohromné množství černého lepkavého bahna, které se usazovalo ve velké tůni za Livami. Práce lidská byla by bezmocna, a bahno bylo odstraněno jenom pomocí dokonalého lžicového rypadla, populárně nazvané „Václav“, které dodala firma Mench a Hambroch v Altoně. Po celou dobu 8 měsíců pracovalo ve dvou směnách v novém řečišti 100 lidí, z celkového počtu as 250 osob, jež firma zaměstnávala.

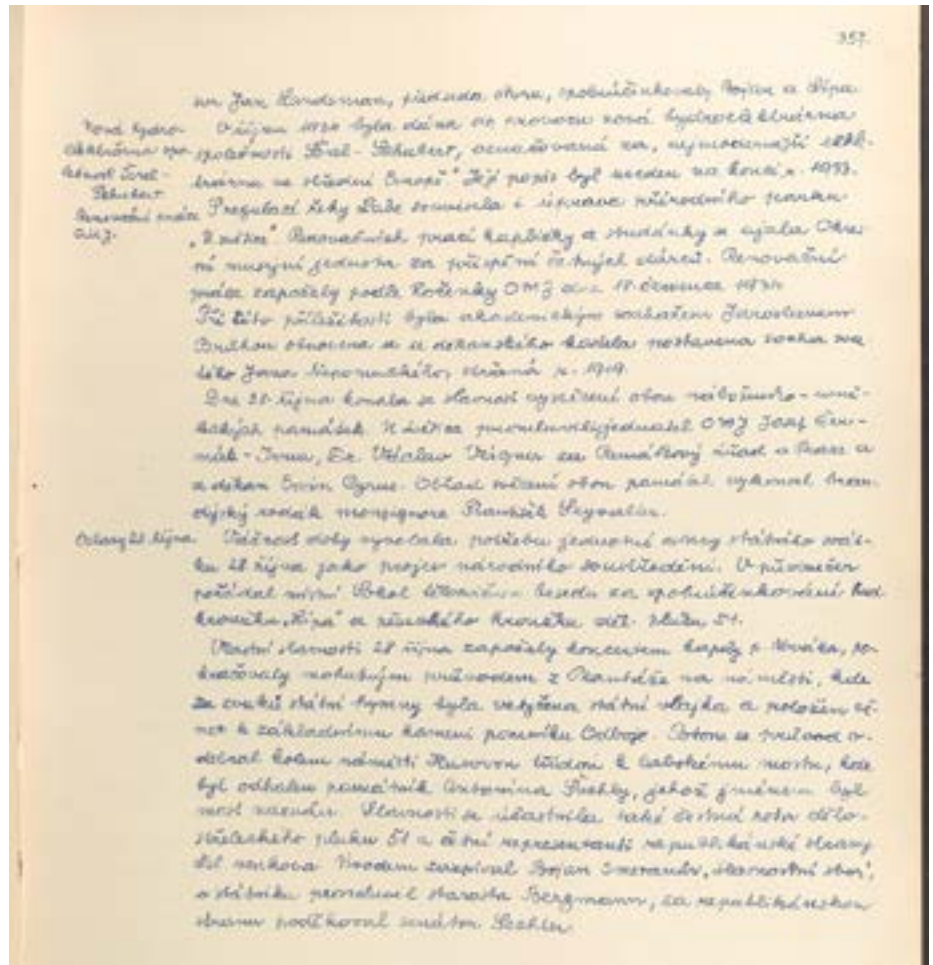
Z historie

Na připojeném obrázku, práce to grafika Jarosl. Nováka z Brandýsa n. L., je zřejmě viděti staré řečiště se zátokami, pak nové řečiště vedené ladným obloukem.

Šipka kol martinovské silnice ukazuje stavební ohradu, hvězdička pak místo, kde 11. prosince sešla se velká řada představitelů našeho státního a veřejného života, se značným počtem občanstva z Brandýsa, St. Boleslavě a okolí, aby přítomni byli jedinečné příležitosti, kdy vpuštěna byla voda do nového řečiště.

K významnému výkonu tomu dostavil se přednosta ředitelství pro stavbu vodních cest p. vl. rada inž. Josef Čerovský, president Obchodní a živnostenské komory v Praze Dr. Jan Třebický, poslanec H. Bergmann za město Brandýs, starosta Staněk za St. Boleslav, okresní hejtman Josef Kučera za okresní úřad, šk. insp. V. Pavlišta za okresní školní výbor, za posádku ppl. Jäger a mnoho jiných význačných osobností.

Rázem 11. hodiny uvítal všechny na půdě města Brandýsa starosta jeho, poslanec H. Bergman, vřelým proslovem. Technický komisař inž. Josef Němeček vysvětlil stručně prů-

běh prací, na které jménem ředitelství pro výstavbu vodních cest dozírá, poděkoval podnikateli za vzorné a rychlé provedení. Vládní rada inž. Josef Čerovský pak promluvil o významu splavnění a úpravy Labe, poděkoval ministrovi veřejných prací panu inž. Dostálkovi za účinnou pomoc a podporu velkolepé práce na Labi a přikročil k proražení dělicí hráze.

Firmou věnována byla k účelu tomu postříbřená lopata se stříbrnou násadou a věnováním v upomínku na den 11. prosince 1931.

Několika rýpnutími vpuštěna byla voda do nového řečiště, dvěma záběry rypadla vtok rozšířen a pak již voda svoji dravou silou a rozdílem výšky hladiny horní a dolní o 70 cm si sama vtok rozšiřovala, aby řečiště, kterým po staletí se ubírala, na vždy

opustila.

Trubačský sbor děl. pluku 51 z Brandýsa n. L. zatroubil při tomto aktu státní hymny a střelec firmy z rozbušek (hmoždířů) vypálil při tom 12 ran. Za mocného vzrušení, kdy nad hlavami účastníků třepetala se státní vlajka, bylo podnikateli blahopřáno, ministru veřejných prací poslán pozdravný telegram, všichni s uznáním vyslovovali se o důmyslu českých inženýrů, pilné práci českých dělníků a významu úpravy Labe, které v budoucnu nebude již tolik škoditi práci lidské, jsou spoutáno v pevných kamenných březích.

Kež přinese kraji plného pozehnání!“

Tolik článek z první republiky, okouzlené technikou a domnělým vítězstvím lidstva nad přírodou. Mé

Z historie

srdce krajináře a ochránce přírody pláče pro spoutanou řeku a sv. Jan, patron všech vod, tehdy také jen bezmocně přihlížel. Nebo zavřel obě oči? Kde byla pokora? Nepřipouštěli si ji, byla to prostě jiná doba a všichni a vždycky pykáme za chyby své i svých předků. I tehdy však žily poetické duše, jak o tom svědčí zápis v brandýské kronice z roku 1931 na straně 314:

„Řeka Labe, proslulá zákruty, tůněmi, močály, pomalým tokem a stále se měnícím řečištěm byla v těchto

létech poutána dlážděnými hrázemi a její řečiště bylo zkracováno. Mize-la romantika našeho Polabí, kterou milovala řada malířů, přírodní krása ustupovala cílevědomým zásahům lidských rukou.“

Jinak ovšem vše při starém – hojnost politických potentátů, až servilnost vůči firmě, jíž ale musíme přiznat obdiv za dřívější provedení stavby a závidět oněch 100 českých pilných dělníků – obojí dnes věci nevídané! A jakpak je dnes využívána tzv. splavněná řeka jako vodní

cesta? Minimálně nebo vůbec. Při současném dlouhotrvajícím nízkém stavu hladiny vody v řece a převaže přívalových dešťů bychom nejen my v Brandýse a Boleslavi přivítali delší koryto s meandry. Čím je řeka rovnější a kratší, tím rychleji odeče voda, kterou je řeka zásobena atmosférickými srážkami. O vysoké ekologické hodnotě zaniklých tůní a močálů nemluvě. Dnes jsou přísně chráněné.

Kateřina Vaculová

Obnova Brandýsa po švédském vpádu 1639–40

Brandýs nad Labem a Starou Boleslav drželo v druhé polovině roku 1639 a na počátku roku 1640 ve své moci švédské vojsko generála Banéra. Tehdy místní obyvatelé, pokud nestihli nebo nemohli utéci, zažili svůj snad nejčernější půlrok třicetileté války.

Děje této války v regionu našeho Polabí vypisuje podrobně na prvních listech 2. svazku svého celoživotního díla o dějinách brandýského panství nestor zdejší historie Justin Václav Prášek.¹ Pochopitelně neopomíjí ani zmíněnou katastrofu let 1639–40. U Staré Boleslavi vyrostl vojenský tábor, který obývalo několik tisíc osob – nejen vojáků, ale i vojenského trénu (řemeslníků, markytánek, vozků, rodin vojáků, prostitutek a dalších lidí). Rudolfínský renezanční Brandýs s celou řadou architektonických i technických vymožeností své doby prakticky zanikl, měšťanské domy kolem náměstí byly vypáleny a pobořeny. I Stará Boleslav skončila těžce poškozena a její předměstí zcela

zničeno. S tímto a dalšími momenty nejstrašnější války naší historie, která probíhala od roku 1618 do roku 1648, tedy plných třicet let, se mohla veřejnost seznámit také na výstavě „*Třicetiletá válka. Švédský tábor ve Staré Boleslavi 1639–40*“ zahájené v brandýském sídle Oblastního muzea Praha-východ 1. října 2020.²

Pojďme se nejprve pokusit krok po kroku načrtnout příchod Švédů, obsazení dnešního souměstí a vznik tábora. 27. května 1639 dobyl generál Banér se svým vojskem Mělník a rychle pokračoval dále po pravém labském břehu. 29. května 1639 se pod Kostelcem přebrodivil přes Labe (brod mu prý ukázal jistý místní sedlák) a po vítězné bitvě u Lobkovic spěchal ku Praze, kterou se pokusil dobýt. Po opakovaných neúspěších a v reakci na zprávy (ne zcela přesné – inu, dezinformační kampaň) o ku Praze přisouvaných císařských posilách nařídil ústup k Brandýsu a Boleslavi. Zámek mu byl bez boje vydán (zámecký hejtmán Dejm přesídlil do Přerova nad Labem,

kde pak zůstal až do konce války). Měšťané, Židé i zámeční úředníci povětšinou utekli. S útekem již měli svou zkušenost (místem azylu se jim opakovaně stávala především Praha). Generál Banér nařídil Brandýs plánovitě zbořit (zejména budovy v okolí zámku a v dnešní ulici I. Olbrachta, ale také domy v Pražské ulici nebo na dnešním Masarykově i Krajířském náměstí). Kostely vyjma kostela sv. Petra zůstaly ušetřeny. Ve Staré Boleslavi byli vesničané z okolních vsí donuceni koncem listopadu 1639 kompletně rozebrat a zničit předměstí před hradbou (tj. prostor kolem dnešního Mariánského náměstí a okolí chrámu Nanebevzetí Panny Marie). U Boleslavi vyrostlo vojenské ležení pojímající několik tisíc osob. Vojáci přespávali ve stanech také uvnitř hradeb. Další škody vznikly při odchodu Švédů z Boleslavi v lednu 1640, brandýský zámek pak poslední jednotka opustila v březnu téhož roku.

S příchodem císařských vojsk se situace pro zbylé místní obyvatelstvo moc nezlepšila. Rozdivočelí

Z historie

vojáci loupili a drancovali neméně než nepřátelé v době předešlé. I sám hejtman Dejm byl cestou z Přerova do Prahy se svou družinou 18. února 1641 u Mstětic přepaden a oloupen 19 vojáky. Návrat některých měšťanů z Prahy do Brandýsa se začal chystat teprve až roku 1642. Měšťané pochopitelně sháněly prostředky na obnovu domů, tj. pomoc finanční nebo i materiální v podobě poskytnutého dřeva z panských lesů. Prosili o možnost získat hospodářský dobytek nebo o úlevy v placení dávek, případně o výjimky z robotování. Místní zasílají prosebné listy hejtmanu Dejmovi do Přerova, české komoře do Prahy, ba i císaři do Vídně.

Jak dokládají četné archivní dokumenty, brandýští měšťané, kteří své domy v Brandýse hodlali obnovit, v těchto snahách pokračovali i v dalších letech. O jejich úsilí a o soudobé situaci nás zpravuje např. pět dopisů (čtyři psané německy, jeden česky) z roku 1644 soustředěných v příslušném spisu uloženém v Národním archivu v Praze ve fondu Stará manipulace.³

Tři jsou vlastní prosebné listy brandýských měšťanů zaslané různým adresátům (vrchnímu hejtmanu císařských komorních panství Jozue Kořenskému z Terešova, prezidentu české komory Oldřichovi Františku Libštejnskému z Kolovrat a dokonce přímo císaři Ferdinandovi III.). Brandýští, kteří se podepisují jako „Všichni obyvatelé téměř se zemí srovnaného městečka Brandýsa“, „Chudí obyvatelé vypáleného města Brandýsa“ či „Obyvatelé pustého města Brandýsa“, se snaží získat prostředky a podporu pro obnovu obce. V listech navrhují, resp. prosí

Představa devastace brandýského náměstí

o přiřknutí 4 178 kop gr., které na císaře (státní pokladnu) připadly rozhodnutím zemského soudu ze 6. června 1644 ve sporu s Žofí Sabinou Morzinovou, roz. z Vřesovic (manželka Rudolfa Jana Morzina). V listu císaři zdůrazňují svou těžkou situaci mj. těmito slovy: „čím dále, tím více jen upadáme do větší zkázy a chudoby“. Naznačují také fyzický stav domů: „s našimi ženami a dětmi v těch zničených zdech a zpusťšených místech nemůžeme bezpečně zůstat.“ V listu vrchnímu hejtmanu Kořenskému dodávají, že coby „až na žebráckou hůl zbídačelí lidé“ musí přežívat „téměř většinou mezi zdmi pod odkrytým nebem“ a že „dlouho kvůli dešti, stejně jako jinému nečasu se hodinu co hodinu obávají, aby jednomu či druhému něco nespadlo na hlavu.“ Kořenskému rovněž upřesňuje, že peníze by chtěli použít (snad zejména) na „znovuvybudování

farního kostela, školy [a] radnice“ (dále v textu je případná alokace peněz ještě zopakována – předmětná suma by měla přijít „z části ad pias causas [tj. na zbožné účely] a z části ad publicum usum [tj. na veřejnou službu]“).

Vrchní hejtman Jozue Kořenský z Terešova v česky psaném vyjádření adresovaném vedení české komory návrh Brandýských podporuje, avšak doporučuje využití peněz spíše na opravu domů měšťanů, neboť ty shledává v horším stavu (z listu však nelze vyčíst, že by je sám viděl). V tomto bodě rovněž jakoby mimoděk naráží na ohlas jedné pro císaře důležité předválečné funkce města (tedy měšťanských domů). Na domy je třeba pohlížet jako na místa ubytování části císařského dvora (císařského doprovodu) při případném císařově pobytu na zámku: „...poněvadž panství J[eho] M[ilosti] C[ísařské]

Představa ochodu Švédů ze Staré Boleslavi

brandejské nanejvětš ruinované jest, přimlouval bych se, abyste ráčili výš oznámenou sumu na vyzdvižení dvorův J. M. C. deputívovati. Ale přicházející na to, kdyby J. M. C. šťastně do tohoto království přijeti, a na Brandejs jeti chtěti ráčila, že by hofštót [tj. císařský dvůr], kterej s Jeho Milostí bude, v témž spáleném městě svého přichránění míti nemohl. Z té příčiny nedávajíc Vašich Milostem žádného naučení mne se vidí, abyste se ráčili za ně přimlúviti, aby žádosti své užítí mohli. Však tak, aby ta suma na samé vystavení domův je-

jich, poněvadž kostel a škola toho tak hrubě nepotřebuje, obrácena byla.“

Z daného spisu tedy vysvítá, že i čtvrtý rok po pobytu mnohatisícového švédského vojska byla situace v Brandýse tristní. Obnova ve stále ještě válečných podmínkách a v dané exponované polabské lokalitě byla nesnadná, resp. do doby klidu zbraní fakticky nemožná. Počet obyvatelstva v levobřežní (levý břeh Labe) části brandýského panství byl ve 40. letech 17. století setrval nízký a následně se zvedal jen

postupně (ve skutečnosti již v polovině 30. let máme zaznamenán v kontextu tehdejších válečných tažení populační propad v některých zdejších oblastech až na cca 15–20 % předválečného stavu). Chybějící pracovní síly byly sezónně nahrazovány z jiných, válkou méně postižených komorních panství.⁴ Údaje berní ruly sesbírané roku 1654, tedy šest let po konci války, nám v Brandýse ukazují stále ještě jen něco málo přes 40 majitelů domů. Z předválečných cca 140 brandýských domů jich tak více než dvě třetiny zůstávaly opuštěné a pusté.⁵

Martin Hůrka, historik, OMPv

¹Justin Václav PRÁŠEK, Brandejs nad Labem. Město, panství i okres, 2. díl, Brandýs nad Labem 1910, s. 3–19.

²Martin HŮRKA, Třicetiletá válka. Švédský tábor u Staré Boleslavi 1639–1640 [zpráva o výstavě], Studie a zprávy. Historický sborník pražského okolí 8/2, 2020, s. 139.

³Národní archiv, fond Stará manipulace, i. č. 276, sign. B 94/185, Korespondence ve věci snah o získání podpory od JMC na vystavení kostela, školy a radnice z majetku Sabiny Žofie Morzinové přiřčeného zemským soudem JMC (1644).

⁴Jaroslav ŠULC, Třicetiletá válka a venkovská sociální struktura na panství Brandýs nad Labem v 16.–18. století, Confluens 1, 2005, zejména s. 15–21.

⁵Marie HAASOVÁ-JELÍNKOVÁ (ed.), Berní rula 18. Kraj Kouřimský, díl I., Praha 1952, s. 61–65.

Na počátku byl příběh

Na počátku byl příběh a ten příběh byl u člověka a ten příběh byl o naději, že po mrazivé temnotě opět přijde slunný den.

Potřeba slavit a účastnit se společných rituálů se vine všemi lidskými kulturami a je pro nás na-

tolik důležitá (a osvěžující), že by se jen s trochou nadsázky mohla definovat jako potřeba sociálně-fyziologická. Jak to ale bylo se svátky na konci našeho roku dávno před Vánoci, v době, kdy jsme si ještě nepřipomínali narození tesařova

synka, který hlásal (tedy mimo jiné), že by nebylo špatné, kdyby se k sobě lidé chovali pro změnu trochu hezky?

Vánoční svátky postupně nahradily oslavy zimního slunovratu ve všech kulturách, které křesťan-

Vánoce

ství přijaly. O tom, že šlo o pozvolný proces a nikoli o náhlou změnu nařízenou „shora“, svědčí spousta tradic a zvyků, jež mají kořeny právě v dobách předkřesťanských.

Svátek Jule u pohanských severanů

O jeho důležitosti svědčí to, že dodnes jsou různé tvary jeho jména (Jul, Jule, Yule) na severu Evropy synonymem nebo přímo označením Vánoc.

Jedním ze zvyků, který přežil do dnešních dob, je pálení polene (Yule log, Julblock). To mělo být darované, před zapálením se polévalo pivem a mělo původně hořet po dvanáct dní a mělo tak posílit nově zrozené a ještě slaboučké slunce. Rozhodně nešlo o polínko akorát tak do kamen, ale o pořádné poleno, které si klidně mohlo dělat nárok na označení „vlastně už docela kláda“. Přesunem do symbolické roviny (a jistě i obecným zmenšováním topenišť) se zrodilo poleno jako sladký koláč, předchůdce vánoční štoly.

Jedno ze jmen boha Odina, Otec svátku Jule, dalo spolu s vlivem sv. Mikuláše vzniknout Otcí Vánoc či Santa Clausovi, kteří v germánské kulturní oblasti nosí dárky dnes.

Zavěšování snítky jmelí zase odkazuje na posvátnost této rostliny spojené s bohem jara a plodnosti Baldrem. Sluší se ovšem podotknout, že úcta ke jmelí byla záležitostí snad celoevropskou a dostala se i do tradic raných křesťanů, podle nichž ze dřeva jmelí, které bylo původně mocným stromem, vyřezal Josef kolébku pro Ježíška. Později strom porazili Římané a z jeho dřeva vztyčili kříž, na němž byl Ježíš ukřižován, za což se jmelí tak stydělo, že

seschlo do dnešní podoby. Způsob obživy jmelí zase symbolizuje obřad přijímání těla a krve Kristova.

Připomínkou prastarých obětí, nejdříve lidských, později zvířecích, je zvyk věšet na vánoční stromek figurku kozlíka, často vázanou ze slámy. Sám vánoční stromeček má jeden z původů ve zobrazení světového stromu Yggdrasilu. Na vrcholek stromku se mohla nasazovat špice kopí a symbolizovat tak magickou zbraň boha Ódina. Je dobře, že po našich stromcích už neběhá Ratatoskr (neboli Vrtozub), rozpustilá veverka sídlící na Yggdrasilu, která sice může působit roztomile, ale ve skutečnosti hlavně podněcovala hádky a sváry.

Módranicht čili Matka všech nocí a Noc matek

Anglosaský svátek připomíná pouze Beda Ctihodný ve svém díle *De temporum ratione*. Tento svátek plodnosti a uctívání mrtvých byl podle všeho spojen s oběťmi a byl zasvěcen Dísám, ženským klanovým a rodinným strážným duchům.

Kračun – Hody – Koleda aneb Již staří Slované...

...slavili svátek zrození nového slunce, tedy Dažboga, slovanského slunečního boha, představovaného často bílým kozlem, zpočátku obětovaným. Zároveň v tu dobu přicházeli mezi lidi jak jejich vážení zesnulí, tak i zlovolní mrtví s touhou po odplatě.

Za zmíněné kozly se později o svátcích přestrojovalo, masky pak chodily po obydlích a žádala obětiny v podobě dáreků. Je možné, se tyto kozlové postupem času proměnili v mikulášské čerty jako symboly vítězství svatého Mikuláše nad Dáblem.

Pojmenování Kračun nejspíše pochází z označení pro nejkratší den a dosud žije v maďarském, rumunském či romském výrazu pro Vánoce (Karácsony, Crăciun, Karáčuna), nebo ve jménu pro vánoční pečivo z východního Slovenska.

Koleda je původně pouze jiným označením stejných svátků slavných o slunovratu, tedy na počátku slovanského roku. Pojmenování pochází přes řečtinu z latiny (*calendae*), kde značilo první den v měsíci (zvláště pak toho prvního), a dodnes se používá jako výraz pro Vánoce v běloruštině a bulharštině.

Hody mají svůj původ ve slově *god/ina* značícího rok mezi zimními slunovraty.

O svátcích se chodilo koledovat, často s malým dítětem nebo jeho figurínou, symbolem novorozeného slunce. Zpívalo se, recitovalo, tančilo, prosilo se o dary. Štědrost o koledě přinášela bohatství v novém roce. Někdy chodila i Koleda sama jako osoba. V Rusku jako dívka v bílém, v Bělorusku pak chodily dívky dvě, Koleda bohatá a Koleda chudá. Hospodáři metali los a podle toho, na kterou Koledu padl, se usuzovalo, jaký budou mít rok. Také se posypávalo zrním, což mělo nejspíše zajistit bohatou úrodu a plodnost dobytka. Magičnost události někdy posilovala bytost jedoucí v průvodu na šedé svini. K dalším zvykům a rituálům patřilo přivádění jehněte nebo přinášení posledního sklizeného snopu do obydlí, kladení obilí do cesty dobytku tak, aby jej musel překročit, krmení dobytčat chlebem, česnekem a šípky, nebo odhánění Koledy (pravděpodobně souviselo s dvojakostí její povahy a její magickou podstatou). Svátky byly obecně veselé a štědré, ani ti nejchudší nesměli hladovět.

Saturnálie - veselý přelom roku u Římanů

Svátky boha Saturna slavené 17. prosince (postupně se oslavy protahovaly až do 23., někdy dokonce do 30. prosince) by nám připadaly poněkud nevánočně. Bujaré oslavy zahrnovaly průvody v maskách, volbu krále pijáků, rovnost svobodných a otroků, výměnu rolí pánů a sluhů i hazardní hry a všeobecnou rozpustilost, takže náladou měly mnohem blíže k našemu masopustu (ovšem daleko nevázanějšího). Hvězdou průvodu byl sám Saturn přijíždějící na voze taženém prasetem se zlatými štětini. Pokud vám zlaté prase připomíná naše Vánoce, nejde o náhodu, vepři i svině byli v indoevropských kulturách obecně zasvěceni slunci a spojováni s jeho znovuzrozením.

Prodloužené saturnálie postupně splynuly se svátkem neporazitelného vítězného Slunce, zavedeným císařem Aureliánem kolem poloviny 3. století a slaveným 25. 12.

Aurelián usiloval o upevnění postavení slunečního boha Sola a jeho krédem bylo „Jeden Bůh, jedna Říše“ a „Bůh a přirozený pán“. Tento „solismus“ se však v soutěži monoteistických náboženství dlouhodobě neprosadil a prohrál s křesťanstvím. Byť ztotožňování Krista s bohem Slunce jako herezi odmítl již svatý Augustin, je docela pravděpodobné, že vítězné náboženství do sebe prvky oslav slunečního božstva vtělilo. Ostatně Jan Zlatoústý, který stanovení narození Kristova na 25. prosince prosazoval, pravil: „Ale náš Pán se také narodil v prosinci ... osm dní před lednovými kalendami ... Ale oni tomu říka-

jí *Narozeniny neporazitelného*. Kdo vlastně je tak neporazitelný jako náš Pán...? Nebo, když říkají, že jsou to narozeniny Slunce, On je Sluncem spravedlnosti.”

Ať už považujeme hypotézu o nahrazení svátku *Dies Natalis Solis Invicti* Vánocemi za věrohodnou či nikoli, je možné, že křesťané považovali sváteční termín za vhodný k vlastním oslavám.

Tak tedy požehnané svátky Vánoční a pokoj lidem všem!

Filip Valihrač

S použitím následujících pramenů:

BURKE, P.: Lidová kultura v raně novověké Evropě

VÁŇA, Zd.: Svět slovanských bohů a demonů

Wikipedie

Seznam všech zdrojů dostupný u autora.

Tradice Stromů republiky

Položili jste si někdy otázku, jak vznikla tradice rozsvěcování vánočních stromů na náměstích v naší republice?

Vánoční stromy republiky byly původně dobročinnou akcí spojenou s rozsáhlou peněžní sbírkou pro opuštěné děti. Tuto tradici založil spisovatel Rudolf Těsnohlídek v Brně a je s ní spojen smutný příběh. Těsnohlídek s kamarády našel v předvánočním čase roku 1919 v lese u Bílovic nad Svitavou opuštěnou holčičku, kterou tam odložila nemajetná matka. Sedmáctíměsíční Liduška, jak ji nálezci pojmenovali, měla štěstí, jelikož se dostala do rodiny, ve které se o ni vzorně postarali, a dožila se 79 let. Později se Těsnohlídek rozhodl založit dětský domov. Jeho stavba ale musela být nějak financována, a proto Těsnohlídek – inspirovan po-

dobným podnikem v dánské Kodani – inicioval v prosinci 1924 vztyčení prvního vánočního stromu republiky a zorganizování peněžní sbírky v Brně. Tento strom byl pokácen 6. prosince 1924 v bílovickém lese a týden nato, 13. prosince 1924, slavnostně rozsvícen na brněnském náměstí Svobody. Díky sbírce, která pod stromem proběhla, byl v následujících letech podle návrhu Bohuslava Fuchse v Brně postaven dětský domov. Otevřen byl v roce 1929 a dostal jméno podle dánské královny Dagmar, jež proslula péčí o chudé. Těsnohlídek se jeho otevření bohužel nedožil, zemřel vlastní rukou 12. ledna 1928.

Tradice se postupně rozšířila po městech a městečkách celé republiky. V roce 1926 se k tradici vánočních stromů na náměstích přidala Plzeň, poté i Praha. Úplně první ve-

řejný vánoční strom byl rozsvícen v roce 1912 v New Yorku, prvním evropským byl v roce 1914 právě ten v Kodani a první u nás, pravděpo-

Vánoce / Vzpomínky pamětníků

dobně i ve střední Evropě, bylo již zmíněné Brno v roce 1924.

Dobročinné sbírky, jejichž vý-
těžek byl většinou věnován opu-
štěným dětem, podporovali i vý-
znamné osobnosti politického a
společenského života. V roce 1931
pronesl projev na podporu prvore-
publikových sbírek poslanec Vojta
Beneš (bratr pozdějšího preziden-
ta). Mimochodem, Vojta Beneš
v letech 1919–1920 zastával funkci
ředitele měšťanské školy v Brandýse
nad Labem. Další významný projev
pražského primátora Petra Zenkla
vysílal československý rozhlas v
roce 1937. V pochmurné pomni-
chovské atmosféře roku 1938 byly
dobročinné akce zacíleny na více
než 150 tisíc uprchlíků, kteří mu-
seli po Mnichovu opustit pohrani-
čí. Celý problém se dostal i do vá-
nočního projevu prezidenta Emila
Háchy, který vyzval k následování
příkladu svatého Václava, patrona
české země: „Vzpomínám na jed-
nu z mnohých krásných legend o
našem národním světcí. Je to ona,
podle níž v jeho stopách, které za-
nechával v zimě ve sněhu, ohřívali
se nuzní a potřební.“ Hácha po-
bízel, aby spoluobčané přispívali
zvláště do Základu národní pomo-
ci, čerstvě zřízeného střediska pro
pomoc uprchlíkům. Po okupaci v
březnu 1939 došlo k přerušení této
tradice, neboť odkazovala k prvore-
publikové československé státnosti.
Po druhé světové válce a obnovení
státu došlo k návratu Vánočního
stromu republiky na náměstí čes-
koslovenských měst a městeček. K
prvorepublikové tradici byly ovšem
ve veřejných projevech různých
osobností připojovány nové prvky,
které podporovaly socializační a li-
dově demokratické tendence třetí
republiky (1945–1948). Poučný je
v této věci projev Hany Benešové z

prosince 1946, která obnovení Vá-
nočního stromu republiky přivítala
jako návrat k dobrým a krásným
hodnotám prvorepublikového ži-
vota. Zároveň upozornila, že na od-
straňování nehostinnosti, smutku a
utrpení nově pracuje vládní politi-
ka a postupující socializace. Podle
Hany Benešové je však jako dopl-
něk těchto veřejných opatření stále
zapotřebí individuální pomoc ob-
čanů Československa, které vyzvala
k bohatým vánočním příspěvkům
pro potřebné i k srdečnějšímu chá-
pání národní vzájemnosti a souná-
ležitosti jednoho s druhým.

Po únoru 1948 vadila komu-
nistům spjatost tradice vánočních
stromů s křesťanstvím a „buržoaz-
ní“ první republikou. Dobročinné
sbírky nezapadaly do ideálu socia-
listické společnosti, ve které neexis-
tovala chudoba a bída. Ještě v roce
1949 byly sice u Vánočního stromu
republiky instalovány kasičky pro
dobrovolné příspěvky, o rok poz-
ději však nikoli. V prosinci 1950 to
v rozhlasovém projevu vysvětlila
Marta Gottwaldová takto: „Pokud
jsou u nás ještě děti, které dosud
trpí dědictvím starých zlých časů,
stará se o ně již sám stát z vlastních
prostředků. A tak vánoční stromy
nám dnes již nevyprávějí o dětské

bídě a neštěstí, nýbrž hlásají nám
jen radost z blížících se Vánoc a
úspěchy našeho nového života“. Vá-
noční strom republiky byl v roce
1950 postaven pod heslem *Mír dě-
tem na celém světě* a o rok pozdě-
ji ještě povolen v rámci slavností
Svazu protifašistických bojovníků.
V roce 1952 byla celá tradice na
dlouhá desetiletí zrušena. V někte-
rých městech byly stromy republi-
ky instalovány znovu v roce 1968.
K plnému obnovení tradice vánoč-
ních stromů na náměstích českých
měst došlo teprve po roce 1989.
Tyto akce již většinou nejsou spo-
jovány s dobročinnými sbírkami.
Výjimkou je strom republiky na
Pražském hradě, který je od roku
1992 spojen se sbírkami ve pro-
spěch SOS dětských vesniček.

Věra Krajičková

Zdroje:

Tradice vánočního stromu. Online. Goto-
brno. Dostupné z: <https://www.gotobrno.cz/info/tradice-vanocniho-stromu/>. [cit. 2023-11-27].

Vánoční dobročinnost od první republi-
ky po stalinismus – stopy v rozhlasovém
archivu. Online. PÁNEK, Tomáš. Český
rozhlas. 2020. Dostupné z: <https://tema.ta.rozhlas.cz/vanocni-dobrocinnost-od-prvni-republiky-po-stalinismus-stopy-v-rozhlasovem-8386808>. [cit. 2023-11-27].

Cestička do školy známě se vine

Znamé verše J. V. Sládka se mi vynořily v paměti, když jsem v sobotu kráčel na oslavy výročí 100. let založení brandýského gymnázia. Uvědomil jsme si, že stejnou cestou jsem naposledy vyšlapoval před 33 lety, když jsem s obavami maširoval k maturitě. Obavy to však byly zbytečné. Najednou jsem se myšlenkami ocitl v první polovině osmdesátých let, kdy jsem směrem do Královic rázoval pětkrát týdně (někdy i šestkrát, když byla pracovní sobota) a viděl jsem cestu, kterou jsem prošel více než tisíckrát. Lehce jsem přivřel víčka a najednou jsem viděl, že:

Sousedka paní Tuzarová vytahuje popelnici. Od naproti mi přejí hezký den slepice paní Ondrové a pes pana Prokopa, také zrychluje mou pouť za školními vědomostmi. Radostmi všedního dne se snaží zabavit pohledem z okna paní Pochobradská. Pak již mívám Adrii, restauraci, kde jsme měli úžasný maturitní večírek, který byl hodně povedený. Tehdy tady točil Plzeň pan Fuňka za 3,80 Kčs. Dnes tady točí Staropramen, který dnes vlastní holandský Heinecken a můžete si přečíst, kolik stupňů má pivo, které stojí dvacet korun. Naproti Adrii je Wolkerova ulice, kde byla dříve poliklinika. I dnes zde moje máma léčí lidi a jejich duše. Nejdříve byla zaměstnankyní OÚNZu, posléze zde měla soukromou lékařskou praxi. Kdo by si to v dobách osmé pětiletky pomyslel?

Jako obvykle mě pak svým štekáním zdraví psí smečka paní Poldy, která se o ni stará a má jich poměrně dost. Téměř naproti stála budova OSP. Dnes je tam zubní laboratoř, studio pro cvičení žen a hned vedle

Pražská ulice, pohled od závor k náměstí

jsou zubní soukromé zdravotní ordinace. Jo, a hlavně se změnil název naší ulice. Již se nejmenuje Jaselská, ale Výletní. V místě, kde ústí do Pražské jsou stále železniční závory, které dnes již nestahuje starý pan Lugert, ale stahují se automaticky. Vždy jednou za hodinu, když přijíždí a odjíždí vlak do Čelákovice. Vlevo pod závorami, kde je dnes Penny Market, dříve byla volná plocha, kam často přijela pouť nebo cirkus. Holkám jsem tam vystřílel mnoho papírových růží, abych si získal jejich srdce. Na pravé straně Pražské ulice mělo prodejnu Dřevodružstvo Český Brod, ve kterém paní Gryčová prodávala nábytek. Dnes je tam hospoda s ubytovnou a herna s automaty. O trochu níže prodávala ovoce a zeleninu paní Ornstová. Ta měla fofr zejména, když ji přivezli melouny nebo mandarinky. To však nebylo příliš často. Hned vedle byla lidová škola umění a dnes je zde snad jen advokátní kancelář. Denně jsem si kupoval noviny „Českoslo-

venský sport“ v trafice u paní Černé za 50 haléřů. Dnes je tam veterinární ordinace, kde se léčí hlavně kočky a psi. Naproti pak stojí areál Šipka. Tam je pivnice, casino a velkoprodejna šipka shop, kde mají prodavači šikmé oči a příliš nerozumí česky. Zato je tam velmi laciné, stejně jako v Hanoji. U vchodu do MŠ se již neprodávají látky ani koberce a je tam nonstop bar s názvem „Coton Club“. O dvacet metrů dále opět narazíme na vietnamskou prodejnu potravin, které lemují Pražskou až téměř k náměstí. Nad touto prodejnu v padesátých letech bydlela proslulá profesorka deskriptivní geometrie Kasková, posléze tu bydlel Ladislav Smoljak. Vedle těchto asijských prodejen je tam ještě pěkná prodejna kuchyňských potřeb. V těch místech byla i dříve. Nevlastnil ji však pan Marec, ale státní podnik Domácí potřeby. Dále je tam pěkná drogerie a místech, kde byla stavební proluka můžete ochutnat turecký kebab. Ještě

Vzpomínky pamětníků / Audio / Video

před náměstím byla zelenina, dnes je tam elektra. Celou levou stanu brandýské tepny pak lemují sídlištní bloky, které zde vyrostly poté, co byl zbourán pivovar, družka a pekárna. Pražskou ulici na pravé straně těsně před ústím do náměstí lemovaly obchody s papírnictvím (dříve Narpa) a následně šílená knajpa Černý kůň, kde se čepoval Smíchov a rozvážel se na vozejku, kam se vešlo cca 20 piv, takže než ho číšnice rozvezla, nemělo pivo pěnu a bylo teplé.

Za elektrou byla cukrárna a prodejna kol, dříve se snad prodávala jen Eska a Favorit, ale většinou jen pod pultem. O trochu dále byla cukrárna s nezapomenutelnými ovocnými poháry a hned vedle pak oblíbený bufet. Vzpomínám, že jsme tam chodili se spolužáky, pokud byl v jídelně nějaký blaf. Chuť jsme si spravovali skvělou sekanou, vynikajícími párky a bramborovým salátem. Vše se dalo pořídit do 5 Kčs, o něco dražší pak byla grilovaná kuřata jejichž vůně byla cítit v celém bufetu. Rád jsem také v létě chodil na zmrzlinu do okénka bufetu. Zmrzlinový stroj nabízel výbornou točenou zmrzlinu do kournoutu a to vanilkovo-jahodou nebo vanilkovo-čokoládovou na 1,40 Kčs.

Najednou jsem opustil náměstí a naproti se zjevila legendární

Záložna s tehdy nepitelným pivem Pražan za 3,20 Kčs. Ale výčep tam byl legendární, jen jsme nesměli chodit příliš brzo, abychom se tam nepotkali s ředitelem gymnázia Marešem, který tam chodil na oběd.

Pokud jsem šel dále, minul jsem stánek PNS a Olbrachtovu kolej, kde byla dříve kolej především pro studentky PedF UK. Vedle byla vzorkovna (dnes prodejna Silvie), advokátní poradna paní Bruknerové a ještě než jsem se dostal k budově 3. ZŠ (dnes ZŠ Palachova), minul jsem nezapomenutelnou budovu podniku Koruna, vedenou manžely Kleinovými, kde jsme protancovali nejednu víkendovou noc.

O něco dále tehdy třídu Rudé armády (dnes Královická) lemují starší činžovní domy až k budově staré PedF UK, což představuje levou stranu ulice. Pravá strana je tvořena budovou 3. ZŠ až k přechodu s ulicí Zápskou. Naproti několikrát přemísťované soše Masaryka byla dříve menza, kde nám, gymnazistům výborně vařili. Náš spolužák Mirek Veškrna tam měl tetu a ta na nás často čekala až do 14.30 (pokud jsme měli 7 hodinu) a vždy nám nandavala neskutečné porce. Pamatuji si na svíčkovou snad s patnácti knedlíky, pět řízků a mnoho dalšího, měli jsme vždy strašný hlad.

Naproti menze byla nejdříve stará budova PedFUK, na níž navazovala novější budova s halou a bazénem. V hale jsem odehrál spoustu basketbalových utkání a rád na ni vzpomínám. V době svých středoškolských studií jsem již od druhého ročníku hrál za „A“ mužů společně s dnešním ředitelem zemědělkou Michalem Ornstem. Hráli jsme v týmu společně s profesorem matematiky a fyziky Bartákem Pamatuji, že nám chodili fandit i mí spolužáci a po jednom obzvláště zdařilém výkonu mě nesli na zádech až ke Kulaté bábě.

Na pravé straně výpadovky na Čelákovice byl známý podnik Zukov, který mimo jiné vyráběl dveře do všech stanic metra. Ještě dále jsme pak mohli spatřit legendární zimní zahradu v bytě profesorky Měževikinové. Ale to už se královický kopec začal sklánět dolů a potom, co jsem minul Novou kolej PedF UK, se před námi ukázala budova našeho gymnázia. A pokud na nás čekal profesor Barták již v přízemí pře aulou fyziky, věděli jsme, že nás čeká kompozice z matematiky, jejíž výsledky ve čtvrtém ročníku zhodnotil slovy: „Nejlépe opisoval Veverka, který od Veškrny opsal i jeho jméno“... Co k tomu dodat? Nejkrásnější cesta mého života.

Petr Čeněk

Občasník Naše Polabí v moderní modifikaci je vydáván v tištěné i elektronické podobě. Digitální forma umožňuje využití audiovizuálních prostředků. Na tomto místě najdete stručnou anotaci události a odkaz na příslušnou video reportáž.

Čertovský rej v Brandýse nad Labem

Průvod se sv. Václavem

Sluneční lázně a budova Kim Ir-Sena v Houštce

Nová fontána v zámeckém parku

Muzikál o brandýském fextovi

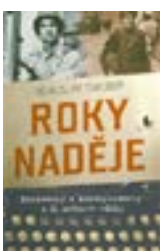
Regionální literatura

KRÁLÍKOVÁ, Alena. Zasuté vzpomínky. Lázně Toušeň, 2023

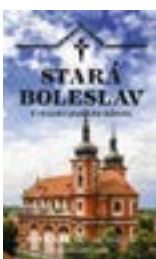
Ze zvukových záznamů zachycených v letech 2012-2013, z útržků vzpomínek, z torz deníků, dopisů a dokumentů zpracoval, dobovými texty a daty doplnil Jan Králík, rodinná data upřesnila Alexandra Červinková, hanáčtinu přehlédl Petr Linduška.

ŠNAJDER, Bohuslav. Roky naděje: rozhovory s korespondenty z 2. světové války. Praha: Gasset, 2023

Knihy ukazuje málo známou podobu druhé světové války zachycenou očima nejslavnějších amerických a ruských válečných korespondentů. Dozvíte se příběh fotografa, který osvobodil vlastní vězení na Filipínách, i příběh básníka, který s proseknutou lebkou utekl ze zajetí a prošel tisíc kilometrů okupovanou Ukrajinou. Zjistíte, co si myslel Stalinův tlumočník nebo jak byla vytvořena legenda o 28 panfilovcích a mnoho dalšího. Publikace přináší nejen dramatická líčení z bitevních linií, ale také ukazuje, co všechno má vliv na naše vnímání historie.

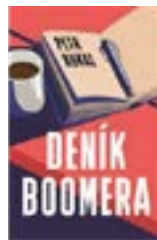
KUKAL, Petr. Stará Boleslav: průvodce poutním místem. Praha: Karmelitánské nakladatelství, 2023.

Málokteré místo v Čechách ukrývá tolik dramatických příběhů, legend a historií plnou zvrátů i zázračných okamžiků jako Stará Boleslav. Knížka Petra Kukala je nejen přehledným průvodcem po zdejších svatých místech, po staroboleslavských duchovních i uměleckých pokladech, ale

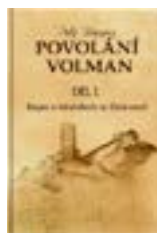
i patřičně vášnivou poctou všem, kdo se o místo spojené se svatováclavskou a mariánskou úctou starali a nenechali ho upadnout v zapomnění. Připomeneme si zde Václavův život i jeho mučednickou smrt - a zamyslíme se nad "krvavými kořeny" naší identity. Navštívíme ikonická místa i málo známá zákoutí, abychom pochopili, proč ke Staré Boleslavi neoddělitelně patří Palladium země české, legenda o Podivenovi, poutní bohoslužby vedené pražskými arcibiskupy i koza poutnice na Proboštské louce při návštěvě papeže Benedikta XVI. v roce 2009. Text doprovázejí podmanivé fotografie Kamila Voděry.

KUKAL, Petr. Deník boomer. Praha: Jonathan Livingston, 2023.

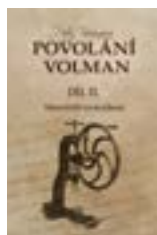
Deník boomer je autentickým deníkovým záznamem roku života postpadesátníka, stále rozčarovnějšího z toho, kam se ubírá svět. Zmítaný vlnami korporátní kultury, na nichž jeho o generaci mladší kolegové radostně surfují, zdrcený domnělým úpadkem mravů a jen zvolna se adaptující na dědečkovskou roli prochází předpekším odborně nazývaným andropauza. Jeho záznam téhle cesty je nelítostně otevřený: Jako obětní beránek na sebe bere kříž obtloustlých, plešatících prostatiků, aby za ně na stránkách téhle knížky odžil všechnu trapnost. Kniha navazuje na Deník muže ve středních letech, který autor vydal právě před deseti lety, a je tedy také specifickým časosběrným dokumentem.

BRAUNOVÁ, Petra. Povolání Volman. Díl I, Kupec a dobrodruh na Zlaté cestě. Beroun: Machart, 2023.

Úvodní díl historického románu české autorky, odehrávající se na přelomu 18. a 19. století. Autorka nás zavede do Žebráka ke konci 18. století, kdy do města přibyl Frantz Josef Wollmann, aby si na náměstí v domě čp. 14 otevřel svůj kupecký krám. Slovo „povolání“ v sobě spojuje jak práci, tak poslání - něco vyššího než prostou obživu. Toto téma je červenou nití vinoucí se celým příběhem. Vnitřní touha cosi velkého dokázat ovlivňuje život jednotlivých členů rodu od počátků až po současnost a s každou generací sílí. Žádný z potomků se nedovede vyhnout svému osudu - být Volmanem.

BRAUNOVÁ, Petra. Povolání Volman. Díl II., Námořník továrníkem. Beroun: Machart, 2023.

Druhá část románu podle skutečných událostí o zakladatelích slavného podniku na obráběcí stroje v Žebráce volně navazuje na děj předchozí knihy. Se členy rodu Volmanů se tentokrát setkáme v 70. letech 19. století a společně projdeme mnoha převratnými událostmi až na počátek století dvacátého. Budeme sledovat životní příběh Františka Volmana a jeho potomků a odhalíme tajemství vzniku továrny, jejíž stroje jsou v současnosti cennými raritami a leckteré dodnes plně funkční. V knize najdeme i nikdy nezveřejněné fotografie.